

K. Sebestyén
Nóra

Áprily Lajos önarcképe

Nem versenyeztem s nem nyertem soha,
hagytam, hogy a dísz más futók keressék.
Síromnak is elég a föld moha.
Az én díszem a teljes dísztelenség.

(*Dísztelenül, I.*)

Megnyerőbb, aszketikusabb ars poeticát nehéz lenne találnunk ennél a négysorosnál, amely „az utóbbi éveimben szinte öregkori műfajommá lett” – írja ÁPRILY az *Álom egy könyvtárról* című művében (1981, 32. o.). Ám több ez ars poeticánál: a szikár, tiszta levegőhöz szokott, puritán hegyi ember erkölcsi alapállása, etikai biztonsága szólal meg e rövid versben. Hogyan látta önmagát, hogyan határozta meg saját helyét az irodalomban ez a halk szavú költő – erre próbálunk rávilágítani a következőkben.

Költői útjának indulását a gyermekkorhoz köti: „Falusi házunk udvarán hinta volt. Kisfiús szenvedélyességgel hintáztam, a lengéseket a ritmus kísérte bennem, a ritmusból dallam lett, s a dallam szavakat szedett magára.” (Uo. 11. o.) Látásmódját, gazdag színvilágát is a parajdi évek határozták meg: „Csodálatos szeptemberi napok következtek. Az ég, a gyermekkori nyarak szabadságizű levegőege, a havasi nefelejcsék és klematiszok kék színével virradt rá, s a kosbor meleg lilájával alkonyodott” (Uo. 18. o.) Ugyanebben az írásban mintha egy vers bújna meg, amikor Áprily a ködről fest elmosódó pasztellképet: „Azután, hűvösen ébredő reggel, ködös-szürkén elborult az ég. Eső hullt már a láthatatlan csúcsokon, utána napokig pipáltak a távoli erdők. Ködgirlandok lebegtek a kinyúló sziklák körül. A patak vize megnőtt, és hangosabban zúgott éjszakánként. [...] Lent már megsárgult és megvörösödött a ciheres...” (Uo. 19. o.)

S hogyan lesz mindebből vers? Két inspiráló erő kell hozzá, írja Áprily, „az élményt témává alakító kedv és a kompozíció gyönyörűsége” (uo. 19. o.) Ez utóbbit alapvetően fontosnak tartotta a költészetben: „Ars poetica? Nem tartom magam formalistának, de vallom, hogy a verset – ha egyáltalán maradandóvá tehető – a forma állítja meg az időben. Önmegfigyelésem: hosszú pályafutásom folyamán formában, rímelésben egyre szigorúbbá lettem magammal szemben.” (Uo. 13. o.)

A forma azonban sohasem öncélú, üres burok Áprily lírájában: „Meggyőződésem, hogy csak tartalom és forma harmóniájával nevelhetünk. Formai teljesség nélkül a legépítőbb tartalmú tanköltemény is hatástalan, épp úgy, mint a legzeneibb, csupa játék vers tartalom nélkül.” (BOZÓKY 1966, 36. o.)

Áprily nagyon fogékony volt a zenére, szépen is énekelt, a muzsikát élete és költészete szerves részének tartotta. Még utazásai közben is arra figyelt, hogy egy-egy nyelv milyen dallamos – a svédről: „Soha ennél zeneibb germán nyelvet” (ÁPRILY 1981, 46. o.) –, a zoltárfordító elődre, Szenci Molnár Albertre pedig így emlékezik: „Muzsika fogta meg a lelkét, dallamok és versek új muzsikája: a nemzetivé tett zoltár.” (Uo. 97. o.)

Vörösmarty zengő költői nyelvéről így ír: „A Vörösmarty-sornak van egy – a költő lelkében muzsikáló – zenei ideálja.” (Uo. 103. o.) Petőfiről: „...ez a művészet nem egyetlen hangszer muzsikája, hanem egész zenekar önmagában.” (Uo. 123. o.) Turgenyev prózáját fordítva: „...úgy muzsikál, mintha természethimnusz volna.” (Uo. 322. o.)

A fordítás külön csoda és harc volt Áprily számára (nem véletlen, hogy műfordítás-történetének épp *Az aranyszarvas* címet adta!); ahogyan írja önmagáról: „Nehéz feladatom sok volt, elsősorban műfordítási területen. Tusakodni a formai és tartalmi hűségért érzékeny beleélő képességet, erős koncentrációt s – mondhatnám – szívós idegeket követel.” (Uo. 8. o.) Pedig e szép és hosszú pálya nehéz időszakokon ívelt át: „Idegzetünk finom húrjain nagybögővel játszott a történelem.” (BOZÓKY 1966, 34. o.)

Sokan épp erre a „finom idegrendszerre” figyelmezve nevezték Áprilyt a valóságtól menekülő, csupán a táj szépségeivel vigasztalódó költőnek, noha ő maga így vall: „Kívülállónak, elzárkózónak gondoltak, pedig dehogy voltam én elefántcsonttorony-ember! Csak olyan, akihez közeledni kell, mert maga nem tudja megtenni az első lépést.” (Uo. 34. o.)

Vallomás című versében is – melyet Kuncz Aladárnak ajánlott – ez a gondolat szólal meg:

Viharokból kibomló új világért
csak álmom volt, nem lobbanó vitám.
Rohamra nem harsogtam riadókat
jövő-ködökbe zúgó trombitán.

Áprily – mint láttuk – nem is akart „működő vulkán” lenni; aszkétaalkatától távol állt mindenfajta magamutogatás, „látva lássanak”-attitűd; mindig saját (nagyon kemény!) morális és poétikai elvárásai szerint élt és alkotott. „Még most is én vagyok a kötetem legszigorúbb kritikusa” – írta Molter Károlynak 1921. február 25-i levelében.¹ Varró Dezsőhöz pedig tanáccsal – egyben önvallomással – fordult: „Minden madár úgy énekel, ahogy tud, csak a szajkó utánozza másoknak a hangját.”²

Az alkotás – akárcsak a műfordítás – „harcon és lemondáson tömörült formákban” ölt testet;³ olykor a távolságtartás lehetséges módja: „A gépelés [...] arra való, hogy kiteljesítse és távol tartsa tőlem, tehát objektívalja a verset” (ÁPRILY 1981, 8. o.), máskor a „mélyben élő” (*Vallomás*) fájdalom elleni egyetlen védekezés: „Munkám mindig van, s azzal zsibbasztom magam s védekezem a múltba néző töprenkedés ellen.”⁴

A Musset mottójával („Rien ne nous rend si grand qu'une grande douleur”, azaz „Semmi sem tesz bennünket oly nagygyá, mint egy nagy fájdalom”) induló, *A produktív fájdalom* című írásában is ezt a gondolatot bontja ki, Byronról s a fájdalomról „mint teremtő erőről” írva: (ÁPRILY 1981, 153. o.) „...a fájdalom által megtámadott lélek ezt a szenvedést, mely végeredményben a létet magát fenyegeti, a művészi alkotó tevékenység irányában kivetítse magából.” (Uo. 156. o.)

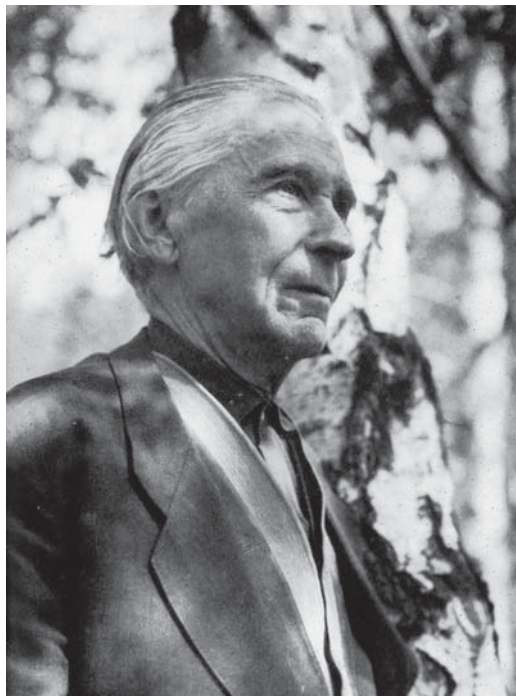
¹ Levelésláda. *Igaz Szó*, 1969/2. sz. 820. o.

² 1932. január 24-i levél.

³ Áprily levele Szabédi Lászlónak, 1934. január 11. Levelésláda. *Igaz Szó*, 1969/1. sz. 553. o.

⁴ Áprily levele Rácz Rózsikának. Visegrád, 1961. szept. 26. Levelésláda. *Igaz Szó*, 1969/2. sz. 827. o.

Hogy mennyire így volt ez Áprily lírájában, ha csak az *Annának hívták* ciklus (számmisztikailag is pontos!) negyven versére gondolunk,⁵ melyekben az ötesztendő kisunoka elvesztésének fájdalma formálódik szívszorító versekké:

Kicsi virágnak hívtalak,
s most csak árnyék vagy, kicsi árnyék.
Hívogatók a sugarak
s állok, mintha kezedre várnék.

Talán úgy volna jobb nekem,
ha én is halványabbra válnék,
s együtt járnánk a réteken:
te is árnyék s én is csak árnyék.”
(22.)

Ám mindeközben a folyamatos „parancs”: „A képzelet áradhat és csaponghat, de a fül a képek legnagyobb zuhatagában is figyel és fegyelmez.” (ÁPRILY 1981, 107. o.) A „lábujjhegyen járó szavak” (uo. 212. o.) a legnagyobb mélységek fölött járnak csendben, fegyelmezetten; így szólal meg Áprily lírájában születés és halál, szépség és pusztulás, szivárvány és fenséges vihar – az élet. Az élet, amely az Isten ajándéka, s amely a természettel egy, tőle elválaszthatatlan. Áprily csendes, fegyelmezett, elégikus hangon („szerettem ezt a költői műfajt”, uo. 313. o.) ír az élet befejeződéséről is, mely számára nem kétségbeejtő tragédia, hanem a körforgás egy állomása csupán:

A visegrádi hegységben lakom.
S ha itt halok meg, az mi változást hoz?
Ó, nem sokat, csak ennyit: egy napon
Szorosabban ölel a hegy magához.

(*A változás*)

Áprily életének változásai, a nyolcvan esztendő kedves, ihletet adó helyszínei, fájdalmas és szép eseményei bizonyára ismerősek az olvasó számára. Brassó, Parajd, Kolozsvár, Enyed és Párizs, majd Budapest és Visegrád, s közben izgalmas tanulmányút Európában, újra néhány nap Parajdon, a gyermekkor feledhetetlen tündér-

⁵ FRÁTER Zoltán Áprily-kismonográfiájában (1992, 86. o.) „negyven négysorosról” ír, noha a negyven mű közül csupán tizenkilenc a Francis Jammes ihlette „quatrain” vagy talán a „csüe csü” kései, leheletfinom változata. Fráter Zoltán valószínűleg azért téveszthetett, mert az *Ábel füstje* című kötet, melyben ez a ciklus is szerepel, főként négysorosokból épül fel: az *Annának hívták* negyven verse előtt száztizenöt ilyen quatrain „pattan el”. Áprily fogalmaz így a *Négysorosok* című rövid írásában: „A hallgató bevezető strófának érezheti, s mire feleszmél, már el is pattant a négysoros, melynek minden rövidsége ellenére is egész, teljest kell adnia.” (ÁPRILY 1981, 32. o.)

világában. Ezek a – Mircea Eliade szavával – „szent helyek” adják a biztonságot, a költői ihletet, a színeket, fényeket, hangokat, majd az emlékeket, a párává foszló ifjúságot, a köddé fakuló tarkaságot egy gazdag, sokrétű költészet kibontakozásához.

Áprily látásmódját – ahogyan ezt már sokan leírták – alapvetően a természet közelsége, ismerete és szeretete határozta meg. Szülőföldjének, „kishazájának” minden rejtett szépségét ismerte: a hegyek, lejtők, gyors hegyi patakok, az állatok és növények titkainak tudója volt, s nem felületesen, hanem úgy, akár egy geológus, ornitológus vagy botanikus. A természet adta az élményt, a verssé formáló kedvet, majd az emlékek erejét is:

Újra hallgatlak, gyönyörű Küküllő,
gyermekéveim suhogó zenéje.
Meg ne lásd árnyékom, a bús kíséret:
ötvenöt évem.

Láss heves lázban lobogó gyereknék,
[...]

Isten is jobban szeret itt. A hangja
dobban olykor egyet a mély vizekben.
Azt dobbantja, szebb nekem itt az élet
s szebb a halál is.

(Ének a Küküllőhöz)

Érdekes olvasni a költőnek e verséről írt sorait. Ahogyan Arany számára a zenei megmozdulás volt a vers eredete, Áprily „magsort” hallott-látott, melyből kiteljesült az alkotás: „Drága Küküllő! – mondogattam a viszontlátástól meghatódva magamban. S ez az adoniszai sor magsor lett: szapphói versszakokból felépült a vers. *Ének a Küküllőhöz*. Ez az egyetlen ilyen formájú versem.” (Uo. 286. o.)

A természetközelség – s az abból születő látás- és alkotásmód – Áprily esetében különös, nagyon mély, szakrális kötődés, bár a modern emberre (és társadalmakra) a deszakralizáció jellemző. A morálisan igényes, tiszta ember számára egyre fontosabbá válik a profántól való távolodás s a „szent” megtalálása a világban: tárgyokban és helyekben, a természetben és az időben, a hétköznapiakban és az ünnepekben egyaránt („Isten is jobban szeret itt. A hangja / dobban olykor egyet a mély vizekben”).

Az sem véletlen tehát, hogy a gyönyörű, tarka Áprily-világban oly sok „naptár-vers” van, s oly sok helynév a költeményekben: épp a tényleges és már csak emlékekben élő helyszínek, évfordulók, ünnepek áhítattal teli vallásos átélése teszi igazán értékessé és különössé: egyszerűvé, egyszersmind rejtelmessé és emelkedetté ezt a lírát.

A természet egyes elemei részenként is a természetfelettit fejezik ki. Különös figyelni a megfeleléseket az Áprily-líra egészével s az egyes kiválasztott művekkel. Eliade az égben a transzcendenst, az örökkévaló hatalom megtestesülését látja; a *vihar* (*A völgybe vissza, Vihar után I, II, Viharfelbő, Tavaszviharok*) a Teremtő megjelenése, ugyanakkor az „eltávolodó Isten” is; a *víz* (*Fekete lány, Két virág, Esőcseppek, Éjjeli zene I*) mint legelső őselem a felemelkedés, azaz a megformálódás és az elmerülés, azaz a formák oldódása, tehát végső soron az élet

és a halál tárgyiasulása. A *föld* (*Királyasszony kertje, Csorgó, Beszélgetés a földdel*), a „Terra Mater” a születés, az első születés inkarnációja. A *fa* (*Kis fenyőfa, Szeptemberi fák, Fa vagyok*) az élet, a fiatalság, a bölcsesség és a halhatatlanság megtestesülése, s létrejöhet „a tökéletes táj” is , melyben a víz, a fák, a föld, a Nap–Hold, az *állatok* (*Vadludak, Holló-ének, Holló a keresztben, Az irisórai szarvas*), a változatlan *kövek* (*Kötörés a völgyben, Rohan a kő, Fekete kő*) és a *hegy* (*A hegyek, Hegylakók, Találkozás, Tetőn*) együtt él, együtt lüktet az emberrel az örökkévaló titokban, amely az Élet. A hegy külön is figyelmet érdemel Áprily életében és életművében: Erdély hegyei és völgyei, a visegrádi hegység bűvös változásai nem csupán a csodálatos tájak szépségével fogják meg az olvasót, bennük Ég és Föld kapcsolatának ősi képe tárul fel, a keresztény ember számára pedig a Golgotát, a hegyek hegyét idézik fel.

Érdemes figyelni a *hídmotívumra* is (*Hídon, Emlékezet*), mely a különféle átmenet- és beavatásrítusok jellemző képe, s amely a költészet ősi toposzaként a halál birodalmával köti össze az élők világát. (Különös, hogy a beavatásrítusok egyik eleme a névváltoztatás. Jékely Lajos tanár úrból „bújt elő” Áprily Lajos, a költő, aki még a Lajos keresztnev helyett is egy másikat szeretett volna választani, „a rokonszenves hangzású Zoltánt” – FRÁTER 1992.)

A földi lakhely sem csupán a mindennapi élettér a vallásos ember számára, több annál: egzisztenciális-vallási döntés is egyben: „Minden új lakóhely [...] bizonyos fokig az újrakezdéssel, az új étellel azonosul. [...] Letelepedni tehát valamely területen [...] az egyénnek mindig életfontosságú döntés.” (ELIADE 1999, 45. o.)

Hívó szél lebegteti útra-kész hajódat. Jelre vársz és otthagyszod parti házikódat.	Fészekhez szokott madár, romjáról a nyárnak felszállsz sírva búcsuzó költöző madárnak.
---	---

Hóba bújt hegyek felől hús ködök zavarnak. Otthagyszod a kertedet télnek és viharnak.	Durva kéz orozza el szép paeoniáid. Hernyózatlan állanak pónyik-almafáid.
--	--

Fűzes fürdőpartodon sír a víz utánad. Félelmetes tükre vár sokhidas Dunának.	Törpe rózsatód felett gyom nevel koporsót. S messze onnan zúg az ár, más vizek zenéje vár s zúg tovább a sorsod. (<i>Otthagyszod a házádat</i>)
---	--

Természetesen nem csupán az 1929-ben megtörtént áttelepülés (*Így akarja a sors*) lelkiismeret-furdalása szólal meg e versben, hanem „a káosztól való félelem” (uo. 58. o.), az „eltévedt ember” helykeresése, az otthontalanból hajlékot emelő, visszataláló „tékozló fiú” vágya is.

Ezt látjuk az *Esti párbeszéd* egyik nagy versében is:

Nagy völgybe estem. Völgyben kell a mákony,
az ember ott beteg s boldogtalan;

[...]

A pásztorjelre szomjan és gyötörve
indult a nyáj tűnő lankáival –
S a sápadtságom akkor összetörte
erős szárnyával egy piros vihar.

(*Juhok*)

A „hegyi ember” csak ott találja meg önmagát, szent világát, harmóniáját. Ha máshová kerül, mint ahol a helye van, számára nincs is több világ, csupán „egy széttört univerzum töredékei léteznek” (uo. 18. o.), akárcsak Ady („minden egész eltörött”) és József Attila („ami van, széthull darabokra”) számára. Áprily költészete tehát azért tud egyszerű s ugyanakkor rejtelmes és nagyon összetett lenni, mert „töretlenül folytonos *út* vezet a legelemibb hierophániától (például a szent megnyilvánulásától valamilyen tárgyban, kőben vagy fában) a legmagasabb rendű hierophániáig: a keresztény ember számára Isten Jézus Krisztusban való megtestesüléséig.” (Uo. 7. o.)

Bibliográfia

- ÁPRILY Lajos 1981. *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
BOZÓKY Éva 1966. Beszélgetés Áprily Lajossal. *Könyvtáros*, 1. sz. 36. o.
ELIADE, Mircea 1999. *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
FRÁTER Zoltán 1992. *Áprily Lajos*. Balassi Kiadó, Budapest.
Levelesláda. *Igaz Szó*, 1969/1–2. sz.

K. Sebestyén Nóra az ELTE magyar–francia szakán végzett. PhD-értekezését *Áprily Lajos és az impresszionizmus* címmel 2006-ban védte meg. A budapesti Deák Téri Evangélikus Gimnázium tanára és a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Irodalom Tanszékének oktatója.

